

יש כאן הבחנה נוראה: אם שבת היא מעין עולם הבא, הרי יוכל האדם להכיר מהשבת שלו עד כמה יש לו שייכות לעולם הבא; אם מתעוררת בו פעם איזו הרגשה במנוחה עמוקה זאת ביום שבת קדש – אשרי לו כי יש לו שייכות לעולם הבא. וכך כתוב בזהר הקדוש, כי השבת של האדם היא הבחינה על העולם הבא שלו' (עלי שור ח"ב עמ' שפד).

זרחצת ושמת שמלתיך – אמר רבי אלעזר: אלו בגדים של שבת' –
 'שהבגדים אין להם שייכות לעצם האדם שיהיה נקרא 'שמלותיך' דמשמע שמיוחדים אליה ושהם שלה ביחוד, ומה יחוד יש לבגדים עם אדם ומחר יוכל ללבשם אחר והוא ילבש בגדים אחרים – אבל בגדי שבת שהוא מה שלובש לכבוד הקדושה דשבת שבקרבו, ודאי יש להם שייכות להאדם הלובש ביחוד, וכפי קדושת השבת הקבועה בו, דודאי גם כן אין דומה בכל אדם. וכמו בעולם הבא דלכל אחד יש עולם בפני עצמו ומדור לפי כבודו, כן בשבת שמעין עולם הבא, הקדושה שנקבע בלב בני ישראל הוא בכל אחד בפני עצמו כפי הראוי לשורש נשמתו, וכמו שהקדושה מעין עולם הבא כן הלבושים שלובש לכבוד אותה קדושה הן מעין הלבושים דעולם הבא, שידוע שגם אז יש לבושים לנשמות הנעשים מתורה ומצוות שעושה להם גם כן לכל אחד כפי מה שהוא ואין לזר חלק בו, וכך הלבושים דשבת אף שמצד גשמיותם ודאי גם כן אפשר שלמחר ילבשם אחר והוא ילבש אחרים, מ"מ מצד הקדושה שיש בהם מה שהוא מכבד על ידי זה השבת, מצד זה הם שייכים רק לו ביחוד.
 וכפי הנראה מפני כן כתבו ללבוש בגדי לבן בשבת, לפי שהוא מעין לבושי עולם הבא...
 (מתוך קדושת השבת לר"צ הכהן, ה. ע"ש באורך. וע"ע פרי צדיק ח"ג לחג הפסח מד)

דף קיד

'ערום – בבגדים בלואים'. דנו אחרונים על לבישת בגד כלוא וטלוא שאינה נחשבת 'לבישה' גמורה לענין הלכות שונות, ובכלל 'ערום' הוא, כגון לענין ברכת 'מלביש ערומים'. ע' בסוף שו"ת חכם צבי ב'תוספות חדשים' ג'; שו"ת באר יצחק חו"מ ה סוף ענף ב; דובב מישרים ח"ב טו. וצ"ע בשו"ת עמודי אור יג, ב.

'תנן התם רבב על המרדעת (כצ"ל) חוצץ. רשב"ג אומר: עד כאיסר האיטלקי... רבי יהודה... רבי יוסי'... בבאור מחלוקתם, ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א נח.

'של בנאין מצד אחד ושל בור משני צדדין'. יש מי שפירש שהבור, כאשר בגדו מלוכלך בצדו האחד הופכו ולובשו לצד השני – לכך אינו חוצץ, אבל תלמיד חכם שמקפיד על חלוקו ואינו הופכו, כדלקמן – אפילו בצד אחד חוצץ (עפ"י חסדי דוד על התוספתא מקואות ז. ולפירוש זה ודאי מדובר בכתם שבצד החיצוני, אבל בפנימי – אינו חוצץ).

'אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן'. מהרש"א פירש: 'בנינו של עולם' – התורה, שהיא היתה כלי אומנותו של הקב"ה בבריאת העולם.
 קודם מתן תורה היה הקב"ה מחדש בכל יום הלכה בבית דין של מעלה (כמו שאמרו בב"ר מט), ובכך מחדש

בכל יום תמיד מעשה בראשית. לאחר מתן תורה נמסר חידוש ההלכות לנפשות ישראל. וחכמי ישראל הם הבונים בכל יום מעשה בראשית על ידי ההתחדשות בדברי תורה אשר בנפשותם, לטעום טעם חדש בכל יום יום (עפ"י פרי צדיק ויצא ג. וע"ע בדרשות בית ישי לז). פירוש נוסף: תלמידי חכמים עוסקים בבנין עולם חדש. בעולם הזה יש רע, חטא, ומות. התורה הקדושה אינה משלימה עם מציאות זו וכל ענינה הוא לבנות עולם חדש שאין בו שלשה אלה, ואשר סר ממנו ההסתר-פנים השורה בעולם הזה (מתוך עלי שור ח"ב עמ' קלא).

'איזהו תלמיד חכם שמחזירין לו אבידה בטביעות העין – זה המקפיד על חלוקה להופכו'. נחלקו הראשונים בהסבר החילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ בענין השבת אבידה; לדעת רבנו תם (בתוס' ב"מ יט ובגטין כז): החילוק נובע ממידת אמינות האדם ונאמנותו עלינו. ולדעת רש"י (כהסבר הרמב"ן בגטין) אין כאן שאלת נאמנות אלא שלתלמיד חכם יש טביעות העין בהפציו יותר מעם הארץ (וע' גם בשיטמ"ק ב"מ כז. וכן נקט בספר דובר צדק (עמ' 58) בשם הראשונים, ע"ש. והרמב"ן עצמו בגטין חלק על כך, וכן הביא מהרמב"ם, וכ"כ בחולין צו.).

ובארו אחרונים שגם לפי הדעה הראשונה אין הנידון משום חשש גניבה ואמירת שקר ממש, אלא שעם הארץ, אם יתעורר אצלו ספק כלשהו שמא אין האבידה שייכת לו, אפשר שיסמוך על נטיית ליבו ודמיונו לומר בודאות שהיא שלו ולא יתייחס לפקפוק שבלבו, אבל תלמיד חכם מדייק בדבריו היטב אם הוא ודאי או מסופק (עפ"י אמת ליעקב בבא מציעא יט).

ומובן לפי זה במה שתלו בגמרא גדרו של תלמיד חכם להשבת אבידה בענין הפיכת החלוק (ומהר"ם שיף הקשה על כך) – כי תכונת הדקדוק שבנפש היא המגדרת ת"ח לענין השבת אבידה, הן דקדוק בלבדו הן במחשבתו ובדיבורו. וע"ע תשב"ץ ח"ב רמג; בכור שור. וראה עוד במובא ביוסף דעת ב"מ יט. יש מי שכתב בדעת הראשונים שהשמיטו דין זה, שאין מדובר כאן בכל אבידה אלא באבידת חלוק (עפ"י דרישה חו"מ רסב).

'איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור, זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר'. יש מהראשונים שפרשו [דלא כפרש"י] 'בכל מקום' כמו 'בכלום מקום' – במקום כלשהו, כלומר במקום אחד מן התלמוד. 'ואפילו במסכת כלה' – מסכת שמתעסקים בה כל תלמידי חכמים שרוצים לדרוש בכלה, באלול ובאדר, בהלכות הפסח והחג – דברים שרוב העם יודעים בהם קצת ענינים (ע' בראשונים כאן ובקדושין מט:).

'פרנס' – בשו"ת חקרי לב (שיו"ר או"ח ז) הוכיח מכמה מקומות שסתם 'פרנס' הנאמר בגמרא, היינו רב העיר.

'רבי שמעון בן לקיש אמר: אלו כלים האולייירין הבאין ממדינת הים. פירש 'בנאין' לשון 'בי בני' – מרחץ (רש"י). ומצינו כיוצא בזה בכמה מקומות; שמות עבריים המופיעים במשנה המבוססים על לשון ארמית, כמו 'אור לארבעה עשר' – מלשון 'אורתא'; 'זכרים' – אילים, הלקוח מ'דוכרא' בארמית, ועוד (ע' במצוין ביוסף דעת ברכות לב.).

זהאמר להו רבי ינאי לבניו: בני, אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בכלים שחורים... – 'אמר מהר"י סגל: מכאן נהגו לעשות תכריכין שהם סומקין. אך רוב פוסקים דעיקר בלבנים, ורבי ינאי מנהג חסידות נהג בעצמו' (מתוך ספר מהרי"ל הלכות שמחות טו, ועע"ש).

'...לבנים – שמא לא אזכה ואהיה כחתן בין אבליים.' יש שכתבו מכאן מנהג שהחתן לובש ומתעטף לבנים (ע' תורת האדם לרמב"ן בשם רי"צ גיא; ארחות חיים הל' קדושין; כלבו). יש שנימקו הדבר משום מחילת עוונות (עפ"י מטה משה ח"ג), או משום הזכרת יום המיתה והתעוררות תשובה (עפ"י סידור בית יעקב ודה"ח) ועל שם 'אגילו ברעדה' (עפ"י שו"ת רדב"ז ח"ב תרצג – מנהג קדום במצרים).

'כשתמצא לומר לדברי רבי ישמעאל נדרים ונדבות קריבין ביום טוב, וכי איצטריך קרא ליום הכיפורים.' הקשה הגאון רבי עקיבא איגר: הלא אין קרבים ביום טוב אלא שלמים הואיל ויש בהם אכילת הדיט ובכלל 'אוכל נפש' הם, כי גם שחיטת השלמים נחשבת צורך אכילה לדעה זו (כדברי התוס' לעיל כד: ובפסחים מו:). אבל מה ענין זה להקטרת חלבים של קרבן עולה שכולו לגבוה, ומדוע אין צורך בלימוד מיוחד להתיר חלבי שבת שייקרב ביום טוב.

ונראה, אמנם השחיטה ויתר עבודות הקרבן הנן צורך אכילה, אך הקטרת האימורים של נדרים ונדבות הלא אינה צורך הדיט כלל, ומדוע הותרה – רק משום שהותר להקריב ביום טוב ושוב נעשה זה 'קרבן יום טוב' כשאר קרבנות החג שמקטירים את אימוריהם. וכיון שמצינו שמקטירים נדרים ונדבות ביום טוב הגם שאינם חובת היום, הוא הדין אימורי קרבנות שבת אעפ"י שהן עולות ואינן חובת היום, ודאי הותרה הקטרתם, כי כלפי הקטרת אימורים אין חילוק בין קרבנות הנאכלים או שאינם נאכלים. [אמנם אם שחט עולה ביום טוב שלא כדין, אסור להקטירה – כי מאחר שאסור היה להקריבה, לא נעשית 'קרבן יום טוב', אבל קרבנות שנשחטו בהתר הותרה הקטרתן] (עפ"י אבי עזרי (תליתאה) תמידין א,ו).

אף על פי שכשהאימורים קיימים, מעכבים הם את אכילת הקרבן, נמצא שהקטרתם מהוה צורך לאוכל נפש – צ"ל כיון דבליטנייהו אין ההקטרה מעכבת, א"כ אילו היה הדין שאין ההקטרה דוחה יו"ט הוי כמי שנטמאו או נשרפו (ע' פסחים נט: 'כיון דלא אפשר...') ושוב אין ההקטרה נצרכת לאכילה. אך עדיין צ"ע הלא כיון שמצוה להקטיר ולכתחילה ההקטרה מעכבת האכילה, א"כ הכל כלול בצורך אכילה, והרי א"א להתיר לכתחילה להקריב באופן שיודע שלא יקטיר.

ושמא יש לתרץ קושי רעק"א באופן אחר; לרבי עקיבא שנו"נ אין קרבים ביו"ט, ודאי בכלל 'עולת שבת בשבתו' [ולא עולת חול בשבת] גם יו"ט, שהרי אפילו קרבנות של אותו יום אסור לשחטם ולהקטירם [ושמא כל איסור שחיטה הוא בגלל ההקטרה שהיא צורך גבוה]. אבל לרבי ישמעאל אין הכרח שהכתוב מדבר ביו"ט אלא בשבת, וליכא קרא לאסור עולת חול ביו"ט וממילא מותר (וכמו שכתבו התוס' בפסחים נט: ד"ה ולא), וכי אצטריך קרא להתיר, בשל יוהכ"פ הוא. ויש אומרים שלפי כמה דעות גם עולת נדבה קרבה ביום טוב, ולפי זה מתפרשת סוגיתנו בריוח (ע' שפת אמת כאן; חזון איש או"ח קכט לדף ז,ב סק"ד. וע"ע במובא ביוסף דעת ביצה כ:).

'לדברי רבי עקיבא נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט וכי איצטריך קרא למישרא ביום טוב.' פשוט הסוגיא מורה שלדעת האומר אין נו"נ קרבים ביום טוב – דין תורה הוא זה, ולכן צריך לימוד מן הכתוב להתיר הקרבת חלבי שבת ביו"ט. וכן היא דעת התוס' (בביצה כ: יב:) ועוד ראשונים, אבל אין כן דעת המאירי (שם יט). ע"ע במובא שם.

יש סוברים עפ"י דברי הירושלמי, שמהתורה אין איסור הבערה ביום טוב כלל [אם משום שהבערה אינה כלולה ב'כל מלאכה' שהרי הבערה יצאה בפני עצמה ללאו בשבת, הלכך ביום טוב שלא יצאה הבערה, אין מקור לאיסורה, אם משום מיעוט מלא תבערו... ביום השבת – ולא ביום טוב (עתוס' ביצה כג. ורא"ש שם סימן כב; תוס' פסחים ה)]. ולכאורה נראה מסוגיתנו שהבערה ביום טוב אסורה מהתורה בין לרבי עקיבא בין לרבי ישמעאל, שלכך צריך לימוד מיוחד שחלבי שבת קרבים ביום טוב [אם לא משום שנדרים ונדבות קרבים ביום טוב].

ויש לדחות ולומר שאכן מצד הבערה פטור, ורק משום מלאכת 'מבשל' היה חייב על ההקטרה, שהרי קודם שנשרף הבשר הוא נצלה. ואם תאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה היא – לא כי, שהרי מבואר בזבחים (מ) שהזבח נזבח 'לשם ריח' ומשום כך אברים שצלאם חוץ למזבח והעלם – אין בהם משום 'ריח ניהוח', שכבר אינם מעלים ריח – הרי שפעולת הצליה שבהקטרה נצרכת, הלכך יש בה משום 'מבשל' (עפ"י קהלות יעקב ביצה יח).

'ע"ב) 'ורב שישא בריה דרב אידי אמר: שבות קרובה התיירו שבות רחוקה לא התיירו...'. התוס' רי"ד מפרש 'שבות קרובה התיירו' – שהיו תוקעים בכל יום הכפורים סמוך למנחה כדי להתירן בקניבת ירק. ומקשה על כך הגמרא, אם כדבריך שתוקעים כדי להתיר אם כן יש לתקוע במוצאי שבת ליום טוב להתיר שחיטה – אלא שמע מינה לא ניתקנה התקיעה כי אם בערב שבת כדי להפריש ממלאכה, ולא להתיר.

'יום טוב שחל להיות... מוצאי שבת – מבדילין ולא תוקעין. מרש"י משמע שהכוונה לומר שאין תוקעים בכניסת יום טוב במוצאי שבת כשם שתוקעים בכל כניסת יום טוב [והטעם הוא מפני שהיום היוצא חמור מהיום הנכנס]. וכן כתב רש"י בחולין (כו:): שבכל ערב יום טוב היו תוקעים כמו בערב שבת. (וכן כתבו התוס' בד"ה ליתקע) בתוך דבריהם. וכן הביא ר"ח מרב האי גאון). ואולם הרש"ש (שם) העיר שלא מצא בשום מקום בש"ס שתוקעים בערב יום טוב, אדרבה, כתב שם להוכיח (מסוכה נד) שלא היו תוקעים בערב פסח (וכן העיר השפת-אמת, ע"ש). וכתב לפרש על פי מה שכתב הרמב"ם (שבת ס"ה) שבכל מוצאי שבת היו תוקעים אחר צאת הכוכבים כדי להתיר העם למעשיהם, והשמיענו התנא שאם חל יום טוב במוצאי שבת, לא היו תוקעים תקיעה זו.

[הרמב"ן והרשב"א כאן חולקים על דברי הרמב"ם בענין תקיעה במוצאי שבת].

'קניבת ירק' – יש מפרשים: חיתוך הירקות. ויש מפרשים: הסרת העלים המעופשים, או הדחת הירק, או ריכוכו במים. ע' בראשונים כאן.

ודנו מדוע אין איסור 'בורר' דאורייתא בהסרת המעופשים. ויש אומרים לפי שאין זה פסולת ממש, וכגון שראויים לאכילה על ידי הדחק. ע' מגיד משנה שבינת עשור א, ג; שלטי הגבורים כאן; שו"ת דובב מישירים ח"ג י; אור לציון ח"א או"ח סוס"ו כו.

'ככתבם וכלשונם'

'גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לשוק... כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו...'

'מלבוש תלמיד חכם מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהן, ולא ילבש לא מלבוש מלכים כגון בגדי זהב וארגמן שהכל מסתכלין בהן, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו אלא בגדים בינוניים נאים, ולא יהא בשרו נראה מתחת מדיו כמו בגדי הפשתן הקלים ביותר שעושים במצרים, ולא יהיו בגדיו סחובין על הארץ כמו בגדי גסי הרוח אלא עד עקבו, ובית יד שלו עד ראשי אצבעותיו. ולא ישלשל טליתו מפני שנראה כגסות הרוח, אלא בשבת בלבד אם אין לו להחליף, ולא ינעל מנעלים מטולאים טלאי על גבי טלאי בימות החמה, אבל בימות הגשמים מותר אם היה עני...'

מט

(לשון הרמב"ם בהלכות דעות ה.ט. וראה עוד: עלי שור ח"ב עמ' רכו)

'תלמיד חכם, כשם שהוא מופלג משאר העם בחכמתו ודיעותיו, כך צריך שיהדר עצמו בסלסול ובהעדר כל פחיתות ממנו. אסור לו לצאת במנעלים המטולאים טלאי על גבי טלאי, ובצלא – רצה לומר עור העליון, וכן צריך שלא יהא נמצא בו שום דבר מגונה הן במלבושיו הן במדותיו, וכל שנמצא בו שום דבר מגונה הרי הוא גורם לתורה שתחלל ותתמעט ערכה בעיני בני אדם, והוא שאמרו כל תלמיד חכם שנמצא רבב בבגדו חייב מיתה. ורבב הוא מושאל לחלב ושעוה ופת ושאר מינין הדומים לאלו. ויש אומרים 'רבד', והוא כתם של דם או של שכבת זרע, מלשון רבדתי ערשי, כלומר שלא תמצא טומאתו בשוליו.

ובכלל ענין זה שלא תמצא בו שום מדה מגונה, שהמדות מושאלות בלשון בגדים כמו שידעת, וחסרון מדה אחת בין שאר מדותיו הרי הוא ככתם בבגד, וכמו שהכתמים רישומן ניכר בבגדים הדקים והנכבדים יותר מן הגסים, כך מדה מגונה אצל החכם מגונה ביותר. ולא יקל בעצמו לשום מדה מגונה ואפילו נעשית בצניעות, ויבוש מנפשו במקום שאין שם בשת אחרים.

ודרך צחות אמרו איזהו ת"ח שנחזיר לו אבידה בטביעות העין, זה המקפיד על חלוקו להפכו, כלומר אפילו חלוקו שאינו נראה לבריות אם לבשו שלא כתקנו – מקפיד עליו עד שיהפכנו' (לשון המאירי. וע' גם כ"ו ב בשו"ת בנימין זאב (רפז), שהכוונה שלא תימצא טומאה בשוליו כלומר שם רע).

כיוצא בזה אמרו (במגילה כח.) שת"ח שמברך לפניו עם הארץ – חייב מיתה, שהרואה ת"ח שפל לפני עם הארץ אומר אין נחת רוח בתורה. וכן ת"ח שאינו נוהג בצניעות – חייב מיתה מאותו טעם, מפני שמרחיק אהבת הבריות מן התורה (עפ"י שערי תשובה ג, קיד). ועוד אמרו (בפסחים מט.): כל ת"ח מרבה סעודתו בכל מקום – הרי זה מחלל את השם.

'... החיים שבתוך התורה הם מהפכה תמידית; תלמיד חכם זה שהוא 'רך כחמאה' במידותיו, סבלן, ותרן, נוח לבריות – ובמילי דשמיא הוא עושה מעשה גבורה ונהיה קשה כברזל, ונלחם מלחמתה של תורה בכל חריפות הדעת בלי שום פשרות וויתורים. כח-היפוך זה הוא מעצם חיי תורה. כך ביאר הגר"א הא דשבת קיד ע"א איזהו תלמיד חכם היודע להפוך חלוקו כדרכו, שהמידות הם 'חלוקו של אדם' (אבן שלמה ד ע"ש). הרי זהו גדר של התלמיד-חכם שיש לו כח ההיפוך...' (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרסד).

עוד על 'המקפיד על חלוקו להפכו' – ע' חרושי אגרות מהרש"א; בכור שור; מכתב מאלהו ח"ד עמ' 39.

דף קטו

'מפצעין באגוזים ומפרכסין (אולי צ"ל: מפרכין) ברימונים מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש. יש מפרשים מפני עגמת נפש שבמוצאי היום שאין לו מאכל מוכן, התירו להכינו מבעוד יום (ע' בראשונים כאן, ר"ן להלן ק"ז). ודוקא מן המנחה ולמעלה, אבל לא מקודם לכן מפני שאז נפשו מתאוה לאכול ביותר כי אין לו 'פת בסלו', וחוששים שמא יאכל (רו"ה). טעם נוסף: מפני שנראה כמכין לצורך היום. אבל מן המנחה ולמעלה כבר קרובה אכילתו ואינו מתאוה כל כך לאכול.

ורש"י מפרש להפך; מן המנחה ולמעלה יש עגמת נפש יתירה, שאז הוא מצפה לעת אכילה וכשמתקן ואינו אוכל הוא מתענה, לכן התירו באותה שעה להכין מאכלו, אבל לא קודם לכן שאין כל כך עגמת נפש; –